

kohtaisemmin ensi keväänä ilmestyvässä esseekokoelmassani *Maailma, minä ja kulttuuri*.

5. Kommentoidessaan käsitystäni viisauyhteiskunnasta Karvonen kysyy, ovatko arvot (kuten totuus, hyvyys, kauneus) "platonisia ikuisesti muuttumattomia periaatteita". En ole koskaan kannattanut platonistista arvo-objektivismia, vaan arvot ovat käsitykseni mukaan ihmisen sosiaalisen toiminnan kautta konstruoituja maailman 3 olioita (ks. *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus*, 1984). Arvot ovat teoreettinen ongelma sikäli, että filosofinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi auttaa arvovalintojen pohdimisessa ja ratkaisemisessa, mutta viime kädessä arvojen muodostaminen on käytännöllinen kysymys.

Ilkka Niiniluoto

Hemánus ja dialektinen tiedotusoppi

Pertti Hemánus on jo useammassakin *Tiedotustutkimuksen* pääkirjoituksessa — puhumattakaan monista muista viime vuosien kirjoituksistaan — kantanut huolta hallitsevan journalismintutkimuksen kyseenalaistavasta ja samalla kokonaisvaltaisesta, turhia dikotomioita välttävästä journalismiteoriasta. Koska Hemánuksen kriittis-synteettinen tavoite on sinällään kannatettava ja vastaa sitä paitsi omaa metodologista kantaani (esim. *Tiedotusopin rakenne*, 1988), tarkastelen seuraavassa hieman lähemmin Hemánuksen ratkaisuun sisältyviä ongelmia. Keskityn kahteen tärkeään teemaan, jotka esiintyvät Hemánuksen edellisen numeron (3/1989) pääkirjoituksessa: (1) kysymykseen kokonaisteorian eli synteessin muodostuksesta ja (2) itsesuhteen ongelmaan tiedotusopissa ja journalistiikassa.

(1) Hemánus lähtee siitä, ettei ole mitään syytä pitää journalismia *joko* todellisuuden heijastuksena *tai* sosiaalis-kulttuurisena tekotuotteena, artefaktina. Pikeminkin on realistista ajatella, että journalismi on samalla kertaa näitä molempia (ja mahdollisesti lukuisia muita asioita). Tämä kanta on sinällään moitteeton. Siihen sisältyy kuitenkin varsin vaikea pulma, jota Hemánus ei argumentaatioissaan sivua, enkä ole havainnut hänen sitä toistaiseksi muuallakaan käsitelleen. Kyse on siitä, mi-

ten heijastus- ja tekotuotenäkemysten synteesi muodostetaan. Koska ongelma koskee synteettistä ajattelua yleensäkin, lähdän liikkeelle siitä.

Synteettistä ajattelua vaikeuttaa ainakin kaksi erillis-kysymystä. Toinen koskee sitä, miten synteettinen johdopäätös tehdään alkuehtojensa nojalla, toinen taas sitä miten alkuehdot valitaan. Käsitelen molempia ja havainnollistan samalla Hemánuksen kannan pulmakoh-tia.

Jos merkitään synteessin alkuehtoja vaikka A:lla (= esim. heijastuskäsitys) ja B:llä (= esim. tekotuotekäsitys), ongelman muodostaa synteettisen yhteenliittämisen lopputuloksen C suhde A:han ja B:hen. Sanottua voinee havainnollistaa erottamalla toisistaan epävarsinaisen ja varsinaisen synteessin. Kutsun epävarsinaiseksi synteeseiksi C sellaista, joka ei missään määrin muuta A:ta ja B:tä, vaan ainoastaan liittyy ne toisiinsa. Tällöin ei synny aidosti uutta kokonaisuutta, koska A ja B säilyvät yhdistämisen jälkeenkin täysin samanlaisina kuin ennen sitä. Varsinaisesta synteessistä on taas kyse silloin, kun C sisällyttäessään itseensä A:n ja B:n samalla jäsentää ne jonkin uuden, A:n ja B:n konjunktiota laajemman periaatteen nojalla. Miksi tämä erottelu on tärkeä?

Jos tähtäimessä on jonkin asian, kuten tässä journalismin, kokonaisteoria, lopputulokselta on edellytettävä riittävää yhtenäisyyttä ja selityskykyä. Niitä puolestaan ei saada aikaan pelkästään laskemalla A ja B yhteen, varsinkaan jos nämä — kuten Hemánuksen tapauksessa — ovat ainakin joissakin suhteissa keskenään selvästi ristiriitaisia. Näin kokonaisteoria edellyttää sellaisen *uuden* periaatteen löytämistä, joka sekä sulkee yhtenäisellä tavalla sisäänsä A:n ja B:n että selittää kyseessä olevaa ilmiötä paremmin kuin A ja B yhteensä. Hemánuksen ongelma piilee siinä, ettei hänen esittämänsä heijastus- ja tekotuotekäsityksen pelkkä yhteenliittäminen ole vielä mikään varsinainen vastaus journalismin kokonaisteorian muodostamiseen. Toisin sanoen Hemánus on nimennyt synteessin alkuehdot, muttei antanut vielä mielikuvaa siitä, miltä journalismin kokonaisteoria mahdollisesti näyttäisi. Itse synteessin luonnehan ei esimerkiksi sulje pois sitä, että tapailtu kokonaisteoria on paljon lähempänä tekotuote- kuin heijastusnäkemystä — mistään "aritmeettisesta keskiarvosta" ei tarvitse olle kyse.

Synteessinmuodostuksen toinen yleinen ongelma koskee sitä, miten lähtökohtana olevat alkuehdot, premisit tai momentit ("teesi" ja "antiteesi") tulee valita. Mikäli päämääränä on sanan täydessä mielessä kokonaisvaltainen teoria, tulee periaatteessa ottaa huomioon kaikki ainakin jossain suhteessa sekä relevantit että riittävän erilaiset vaihtoehdot. Vaikka tämä tie on käytännössä työläs, se on ainoa johdonmukainen: mikäli synteesi aja-

tellaan loppuun saakka, sen tulee sisällyttää itseensä kaikki. Tämä taasen tekee vähänkään kehittyneemmän tiedonalueen synteessimuodostuksesta ensyklopedisen hankkeen: on koluttava joka nurkka tietääkseen, että kaikki tarpeellinen tulee varmasti mukaan. Siksi ei ole suinkaan sattuma, että esimerkiksi Otto Groth'in sanomalehden kokonaisteoria *Die unerkannte Kulturmacht* (1960-1972) käsitti alunperin 12 000 sivua, joista tosin julkaistiin "vain" kolmannes.

Käytännössä sanottu luonnollisesti merkitsee sitä, että jokaisen kokonaisteorian luomisessa pitää soveltaa joitakin premissien valinnan kriteerejä. Niistä yhdenlaiset ovat historiallisia (valinta kohdistuu tiedonalueen kehityksen päävaiheisiin) ja toisenlaiset systemaattisia (valinta kohdistuu tiedonalueen rakennetta hyvin kuvaaviin vaihtoehtoihin). Hemánuksen menettely vastaa lähinnä jälkimmäistä tapausta, ja sellaisena näkisin siinä ainakin kaksi lisäkehittelyä vaativaa pulmaa.

Ensinnäkin Hemánus valitsee lähtökohdansa — tietoisien — epähistoriallisesti, koska hän sulkee tarkastelun ulkopuolelle *Zeitungswissenschaftin* ja marxilais-leniniläisen journalismiteorian. Toiseksi hänen valintansa on edellisestä riippumatta ainakin jossain määrin epäsystemaattinen. Vaikka Hemánuksen premissit (heijastus- ja tekotuotenäkemykset) valaisevatkin journalismia hyvin tietoteorian näkökulmasta, journalismiteorian systematiikkaan kuuluu monia muitakin kuin tiedollisia kysymyksiä (niistä ks. esim. työtäni *Journalismikritiikki*, 1984). Toisin sanoen Hemánuksen journalismiteoria tulisi kestävämmäksi, mikäli hän mahdollittaisi siihen enemmän historiallisia ja systemaattisia aineksia.

(2) Toisessa Hemánuksen pääongelmassa on kyse itsesuhdeargumentista, jota hän käyttää Pertti Alasuutaria vastaan. Hemánus haluaa nimittäin kumota Alasuutarin väitteen, jonka mukaan havaitsemamme todellisuus on sosiaalisesti määräytynyt, kääntämällä ajatuksen koskemaan myös itseään. Näin koska Alasuutarin väite havaitun todellisuuden sosiaalisesta määräytyneisyydestä on itse sosiaalisesti määräytynyt, se ei voi olla yleispätevä, vaan ainoastaan joissakin tilanteissa pätevä. Hemánus väittää siten rivien välissä, että jos Alasuutari ajattelisi johdonmukaisesti, tämän tulisi myöntää, että joissakin tilanteissa havaitsemamme todellisuus *ei* ole sosiaalisesti määräytynyttä.

Hemánus on käyttänyt aiemminkin viime vuosina vastavetonaan tätä itsesuhteen (tai ns. valehtelijan) paradokseja. Huomautukseni ei silti koske itsesuhdeargumentin yleistä hyväksyttävyyttä. En toisin sanoen ajattele, kuten Bertrand Russell 1900-luvun logiikan tunnetussa tyyppiteoriassaan, että itsesuhteen ongelma tulisi häivyttää esimerkiksi kielen monitasoerottelulla. Näin-

hän Hemánuksen vasta-argumentti voitaisiin osoittaa väärin suunnatuksi esimerkiksi siten, että sanottaisiin Alasuutarin väitteen ja sen tarkoittaman asian kuuluvan eri loogisille tasoille, jolloin väite itse ei mahtuisi tarkoittamansa asian alaan. Huomautukseni Hemánusta vastaan sisältyy pikemminkin siihen, että itsesuhteen hyväksyminen tuo mukanaan tärkeitä seurauksia, joista on hyvä olla tietoinen. Ehkä tärkein itsesuhteen, refleksioon, mukanaan tuomista periaatteellisista seurauksista on se, ettei mitään ajatusta tai teoriaa voi soveltaa kaikkeen, so. että jokaisen ajatuksen ja teorian universaalisuudella on rajansa. Havainnollistan tätä soveltamalla itsesuhdeargumenttia Hemánukselle läheiseen objektiivisuus-käsitykseen.

Kun joukkotiedotuksen objektiivisuus tarkoittaa joukkotiedotuksen ja todellisuuden vastaavuutta ja kun objektiivisuus-käsitteen alaan kuuluu myös se itse, on perusteltua kysyä, onko ja missä mielessä objektiivisuus-käsitys itse objektiivinen. Kysymys on epätavallinen, mutta luullinen — johdonmukaisuuden nimissä jopa välttämätön. Kysymyksen outous syntyy siitä, että vaikka ymmärrämme, mitä objektiivisuus joukkotiedotuksen ja todellisuuden vastaavuutena tarkoittaa, meidän on paljon vaikeampi mieltää sitä, minkä vastaavuutta ajatus "objektiivisuus on joukkotiedotuksen ja todellisuuden vastaavuutta" edellyttää. Jos ajatus olisi objektiivinen, sen tulisi vastata todellisuutta samalla tavalla kuin joukkotiedotuskin. Tämä sotisi kuitenkin yleistä puhetapaamme vastaan. Ajatus "objektiivisuus on joukkotiedotuksen ja todellisuuden vastaavuutta" ei vastaa todellisuutta, koska se juuri määrittelee objektiivisuuden (korrespondenssiteoreettisen) kriteerin. Onko tästä siten pääteltävä, että Hemánuksen journalismiteorian peruskäsite on epäobjektiivinen, so. epätosi?

Kuten yllä viittasin, kysymykseen on ainakin kaksi periaatteellista vastausta. Russellin tapauksessa objektiivisuus-käsite ja sen ala voidaan erottaa toisistaan, joten mitään ongelmaa ei synny ja Hemánuksen journalismiteorian perusta säilyy ristiriidattomana. Tämä ei ole kuitenkaan Hemánuksen oma kanta, vaan hän ajattelee, että itsesuhteet tulee sallia. Näin Hemánuksen on hyväksyttävä se paradoksi, että hänen objektiivisuuskäsityksessään voi kaikki muu olla objektiivista paitsi objektiivisuuskäsitys itse, mikä tekee koko objektiivisuuden suhteelliseksi. Viittasin yllä myös paradoksin opetukseen, joka voidaan ilmaista toisellakin tapaa: millään asialla ei ole ehdotonta perustaa, ja koska myöskään ajatuksella "millään asialla ei ole ehdotonta perustaa" ei ole ehdotonta perustaa, se ei ole ehdoton vaan suhteellinen. Mutta koska suhteellisuuskin on suhteellista, on tapauksia, joissa tulee sallia ei-suhteellinen, ehdoton, argumen-

tointi.

Molemmat Hemánuksen pääongelmat — synteettiseen kokonaisteoriaan pyrkiminen ja itsesuhteen paradoksin hyväksyminen — luonnehtivatkin *dialektista* ajattelua, ja siksi en suinkaan pidä hänen dilemmojaan yksinkertaisina, saatikka joutavina. Päinvastoin ne ovat väistämättömiä jokaisessa — tiedotusopillisessa tai muussa — tiedonmuodostuksessa, joka pitää kiinni maailman ja ajattelun yhtenäisyydestä. Hemánuksen ongelmat voidaankin muotoilla uudelleen kysymyksenä, mitä dialektinen tiedotusoppi (journalistiikka) on ja miten siihen tulee pyrkiä. Vaikka dialektinen ajattelu ei tällä hetkellä edustakaan mitään valtavirtaa, vaan on pikemminkin sekä jälkipositivististen (analyyttisten) että jälkimodernististen (dekonstruktionististen) suuntausten marginalisoima, on hyviä syitä pitää sitä edelleen avaimena myös tiedotusopin sisältöpuolmien ratkaisuun. Siksi toivon, että Hemánus kehittää johdonmukaisesti synteettis-refleksiivistä ohjelmaansa.

Tarmo Malmberg

dokumentti

Hemánus Hällströmistä

Määrättyä tarkastamaan valtiotieteen kandidaatti *Eric Hällströmin* lisensiaatintutkielmaksi tarkoittama tutkielma *Mediavalinta poliittisin perustein* (240 s. + 55 liites.) esitän siitä lausuntonani kunnioittavasti seuraavaa.

Tutkielman taustaa

Hällströmin aihe media- eli mainosvälineiden valinta liittyy joukkotiedotuksen taloutta koskevaan tutkimuslinjaan, jota Suomessa on harrastettu valitettavan vähän. Jokainen uusi yrittäjä on sitäkin tervetullempi.

Tutkielman kysymyksenasettelu kytkee sen pohjoismaiseen tutkimukseen ja keskusteluun. Ruotsalainen

Lars Furhoff on luonut ns. levikkierreteorian ja hänen maanmiehensä Sverker Jonsson tarkentanut sitä. Teoriassa kiinnitetään päähuomio sanomalehtien aluekohtaisiin levikkisuhteisiin ja selitetään lehtien menestystä noilla suhteilla. Ajatus mediavalinnan osittaisestakin poliittisuudesta jää siinä epäselvänä, mutta silti sille teoriassa — tämä on tulkintani — riittää jonkin verran tilaa. Tanskalainen Niels Thomsen on polemikoinut levikkierreteoriaa vastaan ja halunnut korvata sen ns. avisindsats-teorialla, ts. ratkaiseva on lehden oma panostus ja tavallaan jokainen sanomalehti menestyy vain ansioidensa mukaan, joten poliittiselle mediavalinnalle ei jää tilaa. Viime vuosina ruotsalainen Tomas Lappalainen on hylännyt aiemmat tarkastelut ja tulkinnut mainosvälineiden valinnan voimakkaasti poliittiseksi ilmiöksi.

Hällström on lähinnä Lappalaisen sukulaissielu, mutta ei niin jyrkkä kuin tämä.

Tutkielman sisältö

Tutkielmansa 1. luvussa tekijä perustelee tutkimusaiheen mielekkyyttä eri tieteiden ja käytännön kannalta. Toisessa luvussa hän perustelee hypoteesiaan mediavalinnan poliittisuudesta teoreettisesti. Mediapanoksella on sekä mainonnallinen että poliittinen "kiertonsa", jotka on pyrittävä erottelemaan toisistaan niin teoreettisesti kuin empirisesti.

Luvussa 3 Hällström kehittää mediavalinnan poliittisuudelle indikaattoria, jota hän kutsuu poikkeamaindikaattoriksi. Ideana on siis laskea paljonko poliittiset ilmiöt aiheuttavat poikkeamia sanomalehti-ilmoittelun jakaantumiseen lehdittään verrattuna siihen tilanteeseen, että mediavalinta tapahtuisi yksinomaan mainonnallisin perustein. Indikaattorin soveltamista varten tekijä on koonnut laajan, ennen julkaisemattoman ilmoitusvolyymitilaston vuosien 1949-1985 väliltä viiden hollantilaisen sanomalehden osalta sekä kerännyt vastaavasta ajanjaksolta myös levikkitiedot ja useiden poliittista historiaa kuvaavien muuttujien arvoja.

Neljäs luku koostuu tekijän laskemista mediapanosten poikkeamista, kyseessä ovat markkamääräiset estimaatit aikasarjoineen. Poikkeamat hän toteaa taloudellisesti yhtä merkittäviksi kuin valtion valikoiva lehdistötuki, ts. mediavalintaa tehdään myös poliittisin perustein. Viidennessä luvussa Hällström kytkee lehtikohtaisten poikkeama-aikasarjojen tarkasteluun poliittis-historialliset ilmiöt. "Mediapanosten poikkeamisilla mainonnallisista kriteereistä havaitaan olevan selvästi loogisia ja synkronisia yhteyksiä politiikkaan" (katkelma tiivistelmästä). Tekijä katsoo hypoteesinsa verifioituvan myös